

Крушинський В.Ю.*

ІРАКСЬКИЙ ВУЗОЛ ТОНІ БЛЕРА

Статтю присвячено участі Великої Британії у підготовці та проведенні військового вторгнення в Ірак в 2003-2009 роках.

Ключові слова: Велика Британія, Ірак, агресія.

Статья посвящена участию Великобритании в подготовке и проведении военного вторжения в Ирак в 2003-2009 годах.

Ключевые слова: Великобритания, Ирак, агрессия.

The article deals with Britain's participation in the preparation and conduct of military intervention in Iraq in 2003-2009.

Keywords: Great Britain, Iraq, aggression.

У ході операції «Буря в пустелі» в 1991 році Сполучені Штати не мали на меті повалення режиму С.Хусейна, бо до того ж це, крім усього іншого, мало означати передачу влади шиїтам і курдам. А шиїти, які склали на той момент близько 60% всього населення, мали значну підтримку в Ірані.

Після перемоги коаліції проти Іраку було введено міжнародні санкції з метою захисту шиїтів та курдів, встановлювались зони, закриті для іракської авіації, але в 1996 році у відповідь на каральні дії Багдаду проти курдів США і Велика Британія нанесли авіаційні удари по військовим об'єктам Іраку. У жовтні 1997 року з'являється перша доповідь керівника групи військових інспекторів Р. Батлера, в якій іракська влада звинувачувалась у небажанні співпрацювати з інспекторами.

У листопаді 1998 року з'являється урядовий документ Великобританії «Зброя масового знищення в Іраку». І не дивлячись на сумніви, які висловлювались як в самому британському уряді, так і в найближчому оточенні стосовно нелегітимності військових дій без санкції ООН, в грудні 1998 року США і Велика Британія проводять операцію «Лисиця в пустелі». Авіація союзників три дні наносила авіаційні удари по військовим об'єктам Іраку. Пояснювалось це необхідністю попередити потрапляння зброї масового ураження до іракського режиму. Та ж аргументація мала місце і в лютому 2001 року, коли американські і британські повітряні сили нанесли бомбові удари по іракським засобам ПВО поблизу Багдада.

Після подій 11 вересня 2001 року, коли на порядку денному США після Афганістану знову з'явився Ірак, британське керівництво опинилось в незручному становищі. Міністр закордонних справ Великої Британії Дж.Стро підкреслював, що «...у нас немає доказів причетності Іраку до подій вересня 2001 р. в Сполучених Штатах» [1], а сам прем'єр після «Лисиці в пустелі» неодноразово заявляв, що без санкції ООН жодна країна після Афганістану не стане жертвою нападу. Але домінуючою стала позиція підтримки

* доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Сполучених Штатів за будь-яких умов. А в якості виправдовування майбутніх дій Британія вносить в порядок денний питання зброї масового ураження. І британське керівництво на чолі з Т.Блером починає готувати громадську думку саме до такого варіанту розвитку подій – бойових дій.

У березні 2002 року було представлено документ «Бріфінг по Іраку», який спирався на відкриту інформацію, але не переконував в необхідності війни. А трохи пізніше до справи було підключено британські спеціальні служби. Т.Блер приймає рішення по підтримці дій США, так як це традиційно робили майже всі його попередники. Але, на думку деяких політичних аналітиків, на цей раз Блеру було набагато важче, бо хазяїном Білого дому був «некомпетентний політичний екстреміст» [2, с. 168].

Вперше питання скоординованих дій проти Іраку обговорювалось під час візиту Т.Блера в Кроуфорд на ранчо Дж.Буша в Техасі в квітні 2002 року. Британський прем'єр згадує: «Я на той час уже подумки вирішив, що усунування Саддама зробить послугу світові, а надто іракському народові. Хоча я знав, що зміна режиму не може бути нашою політикою, я думав про цю зміну з ентузіазмом» [3, с. 423]. Тим більше, що ще в 1999 році Т.Блер у своїй промові в Чикаго оприлюднив нову доктрину про «обов'язок захищати», виходячи з того, що уряди не повинні мати свободу брутално утискувати і жорстоко ставитись до своїх громадян». Певний досвід з реалізації цієї доктрини він отримав у Сьєрра-Леоне. Тобто принципове рішення по підтримці дій США було прийнято перед самітом. Разом з тим, прем'єр-міністр Великобританії був переконаний, за його словами, що «хоча Саддам і тиран, його не можна усунути на підставі самої тиранії».[3, с. 424] І тому для Блера виключно важливим було почати війну тільки на основі невиконання резолюцій ООН, тобто надати війні легітимності з точки зору міжнародного права. А для цього переконати американського президента діяти виключно через ООН. У процесі переговорів у Кроуфорді Т.Блер намагався поставити питання про режим С.Хусейна в широкий контекст Близького Сходу, як регіону в процесі переходу, де мирний процес зайшов у глухий кут. Дж. Буш зобов'язався долучитися до цього процесу і погодився по відношенню до Іраку діяти через ООН. Тому вже на прес-конференції була сформульована двостороння суворя засторога: змінити ставлення іракського режиму до інспекцій ООН стосовно зброї масового ураження, інакше предметно розглядалась перспектива зміни режиму.

У своїй промові після саміту британський прем'єр в черговий раз підкреслив стратегічний і життєво важливий характер відносин його країни з США, назвавши їх «стратегічним активом для Британії». Головним же тактичним завданням, на думку Т.Блера, було примусити С.Хусейна виконувати резолюції ООН після певного періоду «обструкції і відсутності співпраці».

І хоча в своїх мемуарах «Шлях» Т.Блер наполягає, що в той момент не існувало фатальної неминучості війни, разом з тим він інформує читача, що за кілька днів до саміту в Кроуфорді він отримав доповідь начальника Штабу оборони і генерала, який вивчав можливі воєнні варіанти іракської кампанії. При цьому, під час дискусії Т.Блер наголосив, що питання зброї масового ураження і зміни режиму пов'язані між собою і мають бути ключовими в процесі підготовки доповіді.

Під час активного спілкування з президентом США обидва лідери сформулювали головні концепції – Саддам повинен допустити інспекторів, тим самим виконуючи резолюції ООН. У разі відмови – обидві сторони повинні підготуватись з метою усунення існуючого режиму в Іраку. Тобто існували варіанти і дипломатичного, і військового вирішення проблеми. Перед британським прем'єром існувало ще одне непросте

зобов'язання перед американським союзником, яке він взяв під час саміту – «переконати Європу».

Після перемовин з Дж. Бушем і прийняттям «концептуальних рішень», британське керівництво починає готувати суспільну думку. Т.Блер, зважаючи на те, що «люди, виявляючи розважливість, хотіли бачити свідчення, що Саддам справді планує виготовляти ЗМУ», віддав наказ розкрити розвідувальні дані у формі Досьє «Зброя масового ураження: оцінка британського уряду» і навіть написав до нього передмову. Саме це Досьє, як згадував у своїх мемуарах Т.Блер, «стало предметом найотрутніших звинувачень і осуду» [3, с. 430]. Пізніше прем'єр-міністр не раз шкодував про цей крок.

Наріжним каменем документу стало твердження, що режим С.Хусейна має технічну можливість протягом 45 хвилин розгорнути для бойового використання хімічну і біологічну зброю. І тому британський уряд наполягає на терміновому роззброєнні Іраку і, в разі неспроможності, нанесенні попереджувального удару. Зрозуміло, що ЗМІ підхопили цю заяву. Але Т.Блер пізніше в декількох заявах і в книзі «Шлях» категорично відхрещується від неї, підкреслюючи, що під час остаточних парламентських дебатів 18 березня 2003 року про цю 45-хвилинну готовність ніхто не згадував. Тому він вважає висновок, що Британія пішла на війну внаслідок цього твердження, як про це писали численні ЗМІ, цілковитою вигадкою [3, с. 430].

Але негативний характер подібної акції став очевидним пізніше, під час розслідування, а восени 2002 року вона зіграла свою роль у розв'язуванні інформаційної підготовки. Т.Блер наполягав, що загальний висновок розвідки полягав не в тому, що Саддам відмовився від своєї програми, а в тому, що він приховує її від інспекторів. І саме ці розвіддані, на думку Блера, «аж ніяк не будучи засторогою, щоб утриматись, підтвердили потребу діяти» [3, с. 431]. Але діяти британський прем'єр планував лише спираючись на ООН, і тому до публікації Досьє 7 вересня 2002 року зустрівся з президентом США. Головною метою цієї зустрічі було намагання отримати згоду керівника Білого дому, не дивлячись на те, що на той момент ООН не відіграла великої ролі в США. Але британський керівник переконав свого американського колегу у тому, що майбутня операція буде набагато легшою, якщо в цьому візьме участь коаліція держав.

Для Британії головним завданням під час підготовки резолюції Ради безпеки ООН був пошук компромісу між основними гравцями – США і Європою, перш за все Францією і Москвою. І треба віддати належне, на той момент британській дипломатії це вдалося. Резолюцію РБ ООН №1441 належним чином обговорили й ухвалили в листопаді 2002 року. Вона вимагала від Багдаду звіту з питань зброї масового ураження. При цьому на її територію направлялись військові інспектори з необмеженими повноваженнями. Ця резолюція містила попередження про «серйозні наслідки» у випадку її невиконання, але, зрозуміло, не передбачала початку бойових дій. В ній не містилося пункту про необхідність прийняття наступної резолюції ООН для початку бойових дій, хоча у випадку порушень з боку Іраку необхідно було скликати нове засідання Ради Безпеки ООН.

Невдовзі інспекторам озброєнь на чолі з Гансом Бліксом знову дозволили повернутись до Іраку. І якщо сам текст резолюції РБ ООН влаштовував адміністрацію США, то подальший перебіг подій, пов'язаний з місією інспекторів, не влаштовував аж ніяк. Через місяць, як це і вимагала резолюція, Ірак передав звіт про свої військові програми, який не містив інформацію про таємну розробку зброї масового ураження. І хоча звіти інспекторів «не правили за доказ «негайного, безумовного й активного виконання резолюцій» [3, с. 448], Г.Блікс не надав інформації стосовно суттєвих порушень з іракської сторони.

І тут виявились розбіжності, в черговий раз, в позиціях двох головних учасників цього процесу. Британія наполягала на продовженні роботи інспекторів ООН, щоби вони більш

переконливо або підтвердили, або спростували наявність порушень з боку Іраку. США озвучили своє бачення розвитку ситуації: іракці самі повинні були надати інформацію, а якщо не зробили цього – повинні відповісти. Дуже наочною була позиція ЗМІ двох країн – в Британії домінуючою темою була зброя масового ураження, а в США акценти змістились – головна загроза – це зв'язок режиму С.Хусейна з Аль-Каїдою, а вже потім хімічна і біологічна зброя і порушення прав людини.

Для Т.Блера склалась вкрай непроста ситуація. З одного боку, ним вже було прийняте принципове рішення за будь-яких умов підтримати США. З іншого, він відчував можливість відсутності підтримки в цьому питанні з боку власного Кабінету, власної парламентської фракції, значної частини ЗМІ, і головне, громадської думки. Але вже наприкінці 2002 року в повному обсязі йшла співпраця американських і британських військових по підготовці майбутніх військових дій. Для британців фактично існувало три варіанти розвитку подій, як їх назвав сам прем'єр-міністр, три пакети. Перший – суто матеріально-технічне забезпечення, другий – бойові дії в повітрі і на морі за участі спеціальних військ, третій – повномасштабна участь британських наземних військ у боях в Іраку. Тобто вирішивши принципове питання участі, Т.Блер повинен був вирішити ще одне – яким чином, який «пакет» обрати. Причому, за його спогадами, Дж. Буш «регулярно давав шанс не брати участі у конфлікті, прийшовши в Ірак тільки після війни» [3, с. 437]. Але навряд чи такий досвідчений політик як Т.Блер не розумів, що тільки «третій пакет» надасть йому можливість вирішити ті питання, які він повинен був вирішити цією війною.

На той же час британський прем'єр не відмовився від ідеї широкої міжнародної підтримки майбутньої військової акції. Для цього він намагався закликати США до взаємодії з союзниками і прислухання до їх думки. Але після жорстких заяв США на адресу влади Іраку лідери Німеччини і Франції Г.Шредер і Ж.Ширак не підтримали зусиль Лондона і категорично висловились проти нової резолюції Ради Безпеки, яка б значно полегшила ситуацію для Т.Блера і санкціонувала б військову операцію. Британський лідер продовжував шукати компроміс, вважаючи, що ще можна почекати. Але для себе рішення вже було прийняте: «Якщо конфлікту годі буде уникнути, я візьму в ньому участь усім серцем, а не наполовину» [3, с. 438]. Хоча він не складає руки у пошуках дипломатичного прориву і в кінці січня 2003 року в газеті «Уолл-Стріт джорнел» з'являється «Лист восьми», підписаний керівниками Великої Британії, Італії, Іспанії, Чехії, Португалії, Данії, Польщі і Угорщини на підтримку США у силовому вирішенні іракської проблеми. Через декілька днів він перетворився вже в «Лист десяти», завдяки керівникам центрально-східної Європи і одночасно загострив відносини у Європейському Союзі. Представники «старої Європи» - Франція і Німеччина категорично відмовились підтримати США і Британію. Тим більше, що військовим інспекторам не вдалося знайти ознак розробки і виробництва зброї масового ураження в Іраку.

Тоні Блер і в період підготовки до військових дій в офіційних виступах і пізніше в мемуарах заявляв, що союзники не мали сумніву, що Саддам має активну програму створення ЗМУ. Не було сумніву, що єдиною причиною, чому інспекторам знову дозволили повернутися в Ірак, була загроза воєнних дій. Історія стосунків із Саддамом аж ніяк не спонукала до віри в його вірність ООН» [3, с. 453]. Але, з одного боку, «не було сумнівів», а з іншого, величезна увага приділяється «юридичному обґрунтуванню» майбутньої операції. І пов'язано це було з необхідністю, або відсутністю необхідності ще однієї резолюції РБ ООН, яка б прямо дозволяла військові дії проти Іраку. Бо питання, чи порушення резолюції №1441 саме по собі становить виправдання воєнних дій фактично залишилось в політичній площині. Резолюція була непотрібною для тих, хто виступав за

усунення Саддама, і вкрай необхідною для тих, хто виступав проти війни з Іраком і війни, як такої взагалі. Зрозуміло, що в ситуації, що склалась, така резолюція значно полегшила б життя прем'єр-міністру Великої Британії. А інакше питання про законність військових дій, як би це не дратувало когось, залишалось фактично відкритим. І сам Т.Блер погоджувався, що «з погляду політики, а також щоб вивести це питання за рамки будь-яких правових тверджень протилежного змісту, друга резолюція була, безперечно, бажана. Зрештою, вона б знову об'єднала міжнародну спільноту» [3, с. 447].

Але США вже недвомовно давали зрозуміти, що готові розпочати війну і без санкцій Ради Безпеки ООН, а британський керівник був непохитний у думці, що розрив партнерських відносин із США за існуючих обставин, коли гуртуються всі головні союзники США, завдав би цим відносинам великої довготермінової шкоди. Тому, не дивлячись на пропозиції голови МАГАТЕ Мохамеда аль-Барадеї надати інспекторам ще більше часу, Сполучені Штати і Велика Британія починають переброску живої сили і військової техніки в регіон Перської затоки. І питання вже стояло про конкретну дату початку операції.

У січні 2003 року з'явився черговий антиіракський документ «Ірак: інфраструктура приховування брехні і загрози», підготовлений прес-службою британського прем'єра, який, як пізніше було виявлено, був «запозичений» з чиєїсь докторської дисертації і не містив ніяких переконливих доказів ані зв'язків з міжнародним тероризмом, ані виробництва зброї масового ураження. Подібної інформації не було і безпосередньо в доповідях інспекторів [4, с. 212]

Продовжувався, не дивлячись на всі зусилля американської, а особливо британської дипломатії, розкол міжнародної спільноти. Тринадцять із двадцяти п'яти країн-членів ЄС були за воєнні дії. Серед них були учасники «старої Європи» Іспанія і Італія. Підтримка була з боку країн, які прагнули вступити в НАТО, включаючи Україну. Але в той же час традиційні партнери США, такі як Туреччина, Мексика виступили категорично проти. Канада наполягала на новій резолюції. Загострилися протиріччя в рамках НАТО. Туреччина відмовилась від розміщення американських військ на кордоні з Іраком, а Німеччина, Франція і Бельгія – від військової допомоги Туреччині, якщо розпочнеться війна з Іраком. Зважаючи на відсутність конкретних звинувачень Іраку в невиконанні резолюції РБ ООН №1441, в черговому звіті військових інспекторів, Франція в категоричній формі наполягала на продовженні їх роботи.

Але найбільш складна і загрозна ситуація склалась для Т. Блера в самі Великій Британії. Він ще ніколи не опинявся під таким вогнем нищівної критики як засобів масової інформації, так і громадської думки в цілому за бажання «в усьому догодити Сполученим Штатам». 15 лютого в Лондоні пройшла чи не наймасштабніша за післявоєнну історію антивоєнна демонстрація, у якій прийняло участь близько 2 млн. людей. За словами мера К.Лівінгстона, «головна мета цієї війни – нафта, а права людини бентежать Дж. Буша в останню чергу» [5, р. 113]. Проти війни виступила і англіканська церква. В цій ситуації британський прем'єр змушений був змінювати тактику. Він згадав свій виступ в 1999 році з приводу бомбардувань Югославії: «Ми воюємо не за територію, а за цінності, за світ, в якому не зможуть сховатись винні в злочинах диктатори» [6]. Тому і в центр його доповіді, з якою він виступив як раз в день масової демонстрації в Лондоні, на весняній конференції Лейбористської партії Шотландії в Глазго, було знову поставлено «моральний аргумент». Саме на ньому він наполягав, говорячи, що «моральний аргумент проти війни має моральну відповідь: моральний аргумент на користь усунення Саддама». Британський прем'єр наполягає, що союзники повинні діяти відповідно до мандату ООН про зброю

масового знищення. Але із подальшої промови стає зрозумілим, що не це є головним: «Якби я дотримався однієї з порад і не наполягав би на роззброєнні – так, війни не було б, але однаково був би Саддам. А це режим, що суперечить кожному принципіві й кожній цінності, в які вірить наша політика» [3, с. 450].

Зважаючи на те, що американський президент на цей момент висловився недвозначно – Америка збирається усунути Саддама, то і його найближчий союзник недвозначно, але більш «моралізаторські» сформулював свою остаточну думку з цього приводу: головне завдання – зміна режиму, бо цей режим злочинний, і тому ми вважаємо, що робимо справедливу справу. І будемо її робити, навіть якщо нас не підтримають інші країни. Але, зважаючи на те, що в черговій доповіді Г.Блікса в лютому 2003 року відмічалось більше дотримання Іраком резолюції №1441, «можливо завдяки зовнішньому впливу», Лондон змушений був активізувати дипломатичну діяльність, сподіваючись на підтримку ООН. У відповідь міністри закордонних справ Росії, Франції і Німеччини прийняли доволі жорстку декларацію, у якій закликали інші країни до дипломатичного вирішення конфлікту. А трошки пізніше Президент Росії В.Путін ясно заявив, що накладе вето на будь-яку другу резолюцію. Через три дні з такою ж заявою про можливість вето виступила Франція, тому що «насьогодні не існує аргументів на користь війни».

Третій звіт військових інспекторів перед Радою Безпеки ООН, в якому відзначався значний прогрес у співробітництві з Іраком, виступ Г.Блікса, який фактично спростував інформацію, яка знаходилась у британському досьє і в інформації держсекретаря США про наявність у Іраку в мобільних біологічних лабораторіях і підземних сховищах зброї масового ураження. Все це не залишало шансів на реальну дипломатичну підтримку майбутньої військової акції. Але Т.Блер хотів отримати хоча б «моральну більшість» в Раді Безпеки. Він писав в мемуарах: «Я придумав таку ідею: скласти разом з інспекторами ООН документ і визначити сукупність нерозв'язаних питань, на зворотному боці сформулювати вимоги, які надалі має виконувати Саддам, і дати якийсь обмежений час... Інакше почнуться військові дії» [3, с. 455]. Але те, що було сформульовано Лондоном дослідники оцінили як фактичний ультиматум. Велика Британія вимагала публічного виступу С. Хусейна з зізнанням фактів приховування зброї масового ураження і відмови від неї і планів її розробки. При цьому мінімальний термін ультиматуму 30 днів, з яким могли погодитись непостійні члени Ради Безпеки, не влаштував Сполучені Штати. Їх взагалі особливо вже нічого не цікавило, і вони були готові розпочати військові дії хоч завтра. І тому за декілька днів до вторгнення вони висунули власний ультиматум – за дві доби Саддам з синами повинен був залишити країну. На цьому «дипломатичний фронт» для Лондона закривався. Тому що він фактично втратив можливість отримати мандат ООН, який би «виправдовував» вторгнення до Іраку. 15 березня 2003 року Німеччина, Франція і Росія оприлюднили заяву про те, що «роззброєння Іраку завдяки інспекції ООН почалося» [7, с. 87]. А через два дні було відкликано проект другої резолюції, запропонований Британією, США і Іспанією.

Першою серйозною «втратою» для Т.Блера став міністр закордонних справ Р.Кук, який не поділяв думку, що Британія повинна підтримувати США за будь-яку ціну. При цьому відсутність формального мандату ООН була скоріше не аргументом в цій конкретній ситуації, що склалася, а свідоцтвом відсутності широкої міжнародної підтримки через недоведеність звинувачень проти Багдаду. І тому, після того, як стало зрозуміло, що резолюції не буде, Р.Кук подав у відставку. А перед Т. Блером знову постало питання: брати участь чи ні. І якщо брати то яким «пакетом»? Очевидним був той факт, що головний тягар нестимуть саме США і Британія, хоча розраховували приблизно на

тридцять країн у складі коаліції. Жереб було кинуте під час британо-іспано-американської зустрічі на найвищому рівні 16 березня 2003 року на Азорських островах. Свій особистий вибір Т.Блер зробив і озвучив, але ще треба було переконати власний парламент.

Т.Блер розумів важливість «юридичного обґрунтування» майбутніх військових дій і на відміну від США не бажав нехтувати нормами міжнародного права. І тому уряд Великої Британії публікує основні положення юридичного висновку Генерального прокурора країни лорда Пітера Гольдсмита, який, провівши докладні консультації з правниками американської адміністрації, сформулював аргументи за і проти. Зв'язавши резолюцію ООН №1441, що, як ми пам'ятаємо, не давала автоматичного права на застосування сили, з резолюціями 678 і 687, які свого часу слугували юридичною базою подій в 1991 році в Перській затоці, лорд Гольдсміт надав позитивний висновок. І хоча багато юристів вважали висновки Гольдсмита «не надто переконливими», справу було зроблено. Т.Блер отримав вельми серйозний аргумент у майбутній парламентській дискусії.

Р.Кук, який на той момент був лідером Палати Громад, мав всю наявну інформацію з цього питання. У своїй промові на засіданні парламенту 17 березня 2003 року він намагався довести, що Ірак не являє собою загрози для Великої Британії, тому що не має зброї масового ураження, а наявний військовий потенціал цієї країни після подій 1991 року зменшився наполовину. І головна причина війни – це бажання США змінити політичний режим, а не роззброїти Ірак. Запропонувавши свого часу концепцію «етичної зовнішньої політики», Р.Кук піддав у своїй промові нищівній критиці зовнішню політику і США, і Британії, що, на його думку, призвела до «швидкого розпаду могутньої антитерористичної коаліції» [8].

У такій, м'яко кажучи, непростій обстановці відбулося вирішальне засідання Палати громад британського парламенту, яке Т.Блер пізніше назвав найбільшим випробуванням за всю його політичну кар'єру. І це зрозуміло, бо мова на той момент йшла не тільки про можливість участі Великої Британії у війні і рівень цієї участі, а й про долю прем'єрського крісла. Бо у разі не підтримки більш ніж половиною лейбористської фракції Т.Блер пішов би з посади.

Прихильники участі у військових діях традиційно аргументували свою позицію наявністю зброї масового ураження і ракет далекого радіусу дії як загрози міжнародному миру і безпеці. Але в цей день акценти трохи змінились і учасники дебатів наполягали на якнайскорішому прийнятті резолюції ООН як основи післявоєнного устрою Іраку. При цьому підкреслювалось, що проблему Іраку треба вирішувати в загальному контексті близькосхідних процесів.

В основу своєї промови, як визнав сам Т.Блер, «найважливішої, яку я виголошував коли-небудь», британський прем'єр поклав моральний аргумент на користь воєнних дій. «Зміну режиму я ніколи не вважав за виправдання воєнних дій. Ми повинні діяти в рамках умов, визначених резолюцією №1441, саме вона є нашою правовою основою. Це і становить причину, чому я щиро стверджую: якщо ми будемо діяти, то повинні діяти з чистим сумлінням і твердим серцем. Я повною мірою визнаю, що ті, хто чинить опір такому напрямку дій, мені не менш огидні, ніж Саддам. А кому вони не були б огидні?» [3, с. 464]. Наріжним каменем останньої частини промови стала теза: «Довіртеся мені в боротьбі з терористичною загрозою та тиранією» І саме вона призвела до прийняття Парламентом урядової резолюції з результатом 412 голосів проти 149. Це був останній крок перед початком військових дій вже наступного дня 19 березня 2003 року, які, до речі, почали саме британські війська спеціального призначення, які взяли під контроль нафтові родовища.

Вже через декілька днів у своїй заяві перед Палатою громад британський прем'єр визначив основні цілі своєї країни в цій війні: «Ми повинні усунути Саддама від влади, роззброїти Ірак, ліквідувати всі програми створення хімічної, біологічної і ядерної зброї... Ми хочемо провадити нашу кампанію так, щоб мінімізувати страждання звичайних іракських людей, із яких знущався Саддам; зберегти багатство країни для майбутнього процвітання народу; зробити війну не завойовницькою, а визвольною» [3, с. 467]. Але на першому місці: «ми повинні усунути Саддама від влади».

Були ще «тактичні» проблеми операції «Шок і тремтіння». Побоювання гуманітарної катастрофи, коли країна утратить суворо контрольовану систему урядового розподілу харчів. Можливе застосування з боку Саддама хімічної та біологічної зброї. І загроза екологічної катастрофи, якщо Саддам підпалив би нафтові родовища. Але всі ці проблеми вдалося або розв'язати, або уникнути. Залишалась «стратегічна» проблема проведення самої воєнної кампанії. Тим більше, що почалась вона з трагедії: вісім британських морських піхотинців і чотири американських солдати загинули під час зіткнення гелікоптерів у Кувейті. Т.Блер згадував: «То був лиховісний знак. До мене знову повернулось страхітливе чуття, що війна має бути дуже й дуже важкою» [3, с. 470]. А в самій Британії склалась досить парадоксальна ситуація: з одного боку, через декілька днів в Лондоні пройшла чергова масова антивоєнна демонстрація, з іншого – за даними абсолютно різних соціологічних служб, довіру уряду з початком війни виказали більше половини опитуємих. Хоча в засобах масової інформації звучала небезпідставна думка, що тут скоріше мова йшла про солідарність з британськими військовослужбовцями. Бо вже через декілька тижнів стало зрозумілим, що ключовий момент пропагандистської кампанії – наявність зброї масового ураження і безпосередня загроза безпеці Великій Британії – не спрацював. Тому на перше місце висувається вже згадуване Т.Блером саме на першому місці своєї доповіді завдання скинути іракський режим. А для цього треба було повернутись у правове поле і налагодити співпрацю з питання післявоєнного відновлення Іраку в рамках ООН, НАТО і Європейського Союзу. Тобто треба було забезпечити законність перебування окупаційних військ на території Іраку. Т.Блер наполягав, що саме Організація Об'єднаних Націй може здійснювати нагляд за виборами і мати формальні повноваження ухвалювати постанови.

27 березня 2003 року британський прем'єр в листі до президента США намагається докладно пояснити, чому ООН повинна взяти участь в процесі врегулювання в Іраку після закінчення активних військових дій. Саме цей лист був у центрі уваги під час двосторонньої зустрічі у Кемп-Девіді. Але Дж. Буш не був готовий погодитись віддати пріоритет у справі післявоєнного відновлення Іраку ООН, вважаючи, що ця організація лише заважає. Т. Блер же вважав, що для перемоги треба сформувати коаліцію, а ООН – найлегший шлях до неї. Тому що мова вже йшла не просто про війну. У своїх мемуарах він цікаво розкрив суть проблеми: «За умов сучасної технології реальність війни відбувається в реальному часі. І візуальний вплив війни цілком затьмарює аналіз, контекст і пояснення. Головне за таких обставин – подбати, щоб розповідь про наші дії, мету, цілі, моральне й геополітичне обґрунтування була чесна й достатньою мірою узгоджена та визнана і могла подолати візуальну силу образів війни» [3, с. 471]. У цій ситуації нове об'єднання міжнародної спільноти після Саддама мало стати виключно важливим чинником. Тому після зустрічі з американським президентом у Кемп-Девіді Т.Блер поїхав до Нью-Йорка для обговорення цього питання з Кофі Ананом. Той зайняв досить зрозумілу і слухну позицію: «Провідна роль неможлива для ООН, поки не стабілізується Ірак, але ми спробуємо підняти роль ООН в цьому процесі і згодом зробимо її «центральною».

Але військові дії активно розвивались, і вже 14 квітня в заяві перед Палатою громад британський прем'єр повідомив, що, хоча конфлікт ще триває, режим, власне кажучи, вже впав». 1 травня 2003 року про закінчення війни оголосив Вашингтон. Насправді це означало лише початок нової, зовсім іншої фази операції – післявоєнного відновлення Іраку, до якої її учасники були практично не готові. Мова йшла про забезпечення безпеки, життєдіяльності інфраструктури. Досить сказати, що половина з 130 вояків, які втратила Велика Британія під час іракської кампанії, загинула вже після 1 травня 2003 року. І зрозуміло, що брак міжнародної єдності був дуже серйозною проблемою, особливо коли перспективи «мирного врегулювання» і «побудови квітучого Іраку» виявились примарними. На щастя для Т.Блера 2 травня 2003 року ООН ухвалює резолюцію №1483, яка надала ООН провідну роль в усіх аспектах розвитку Іраку. За наполяганням британського прем'єра в Багдад керівником місії ООН було призначено верховного комісара з прав людини Серхіо Вейру де Мельйо.

Ані на кінець квітня, ані на початок травня проблема існування зброї масового ураження в Іраку вирішена не була. А 29 травня 2003 року військовий кореспондент Ендрю Джилліген в програмі Бі-Бі-Сі фактично звинуватив уряд у фальсифікуванні розвідданих стосовно цієї зброї, 45-хвилинної готовності Іраку для її застосування. Ось що конкретно заявив Джилліген: «...насправді уряд, напевне, знав, що цифра сорок п'ять хвилин не відповідає дійсності... за словами нашого джерела, за тиждень до публікації, Даунінг-стріт наказала наголосити на ній, щоб вона привертала більшу увагу, і пошукати додаткові факти» [3, с. 479]. Спочатку військовий кореспондент відмовився назвати ім'я високопосадовця, на якого він посилався. Але в ході розслідування в рамках парламентського Комітету розвідки і оборони воно стало відомим. Це був біолог Д.Келлі, який працював в Міністерстві оборони і входив до складу військових інспекторів в Іраку. Він підтвердив контакти з оглядачем Бі-бі-сі, але заперечив свою роль як «джерела звинувачень на адресу уряду».

Розслідування не дало відповіді на головне питання – чи перебільшував уряд загрозу з боку іракського режиму. Разом з цим Т.Блер змушений був визнати факт, що розвіддані були хибні. Але це була лише помилка. Неминуча правда полягала в тому, що «хоча Саддам, безперечно, мав ЗМУ, бо ж застосовував її, ми ніколи не знайшли тієї зброї» [3, с. 479]. Разом з цим деякі політики висловлювали думку, що «... дійсно Вашингтон намагався прибрати військових інспекторів з Іраку до того, як вони змогли переконливо довести, що загрози з боку Іраку не існує» [9, р. 14].

Т.Блер отримує золоту медаль конгресу США за те, що «не кинув Сполучені Штати у скрутну хвилину», а наступного дня, 17 липня 2003 року біля свого будинку Д.Келлі було знайдено мертвим. Виглядало це так, ніби він наклав на себе руки. Повернувшись з Вашингтону, Т.Блер змушений був віддати наказ розпочати незалежне судове розслідування на чолі з суддею лордом Б.Хаттоном, який мав репутацію бездоганно чесного судді. Розслідування повинно було відповісти на цілий ряд запитань, які стосувались Д.Келлі, звинувачень Джиллігена на адресу уряду, позиції засобів масової інформації. Було допитано багато високопосадовців, включаючи самого прем'єр-міністра, вивчено тисячі документів.

Суддя, звичайно, перебував під найінтенсивнішим тиском із боку засобів масової інформації. Від результатів цього розслідування черговий раз залежало, чи залишиться Т.Блер на посаді. Звіт Хаттона було опубліковано 28 січня 2004 року. Т.Блер згадував: «Найближча команда з трепетом і острахом сиділа в залі засідань Кабінету міністрів, чекаючи копій. Я приєднався до них, і ми пожадливо переглянули висновки, потім можна

було почути, як ми всім гуртом полегшено зітхнули, збагнувши, що вони на нашу користь» [3, с. 487-488]. Практично за всіма пунктами уряд було виправдано. Було підтверджено, що причиною смерті Д.Келлі стало самогубство з-за сумнівів совісті і стресу. Навпаки, корпорація Бі-бі-сі була визнана винною за допуск неперевіраних матеріалів до ефіру і помилки в редакційній політиці. Це призвело до відставки голови ради директорів Бі-бі-сі Г.Дейвіса і генерального директора Г.Дайка. Хоча Т.Блер наполягає на тому, що перед вердиктом Хаттона він запевнив Дейвіса, що не вимагатиме нічиєї відставки у випадку, якщо Бі-бі-сі критикуватимуть. Але всі оглядачі вважали, що це відбулося після заяви Т.Блера у Парламенті, де він різко вимагав вибачень з боку корпорації. Через добу газета «Daily Mail» вийшла с заголовком «Окозамилування». Всі інші видання підхопили звинувачення. Розпочався небачений до цих пір наступ засобів масової інформації на уряд. Суддю Хаттона називали лакеєм Даунінг-стріт, Бі-бі-сі – жертвою операції зі створення «димової завіси», а уряд Т.Блера – «урядом брехунів». А тут ще в січні 2004 року керівник міжнародної групи з пошуку забороненої зброї в Іраку Д.Кей пішов у відставку, заявивши при цьому, що скоріше за все Багдад знищив свою хімічну і біологічну зброю ще в 90-ті роки і мова може йти про помилку в роботі розвідувальних підрозділів. Дж. Буш віддав наказ створити спеціальну комісію, а Т.Блер в лютому 2004 року змушений був розпочати нове розслідування на чолі з лордом Р.Батлером. При цьому вже в кінці січня на зустрічі керівників парламентських комітетів він заявив, що «виступив би за вторгнення, якщо би навіть знав про відсутність зброї масового ураження у Багдада» [10].

Але розслідування продовжувалось, і головним його завданням, яке сформулював сам прем'єр-міністр, була якість розвідувальної інформації, наданої уряду перед війною в Іраку. Мова не повинна була йти про політичну складову. Але в доповіді Батлера від 14 липня 2004 року окрім розвідки серйозну порцію критики отримав і уряд. Хоча черговий раз «не було виявлено свідомого навмисного викривлення інформації, або злочинної недбалості». Але «беззуба» заява Батлера призвела до нової хвилі заяв. Лідер Ліберально-демократичної партії Ч.Кеннеді заявив, що «підстави для війни були глибоко помилковими». Р.Кук піддав критиці американську доктрину попереджувального удару, яка значною мірою залежить від розвідувальних даних, інколи хибних. І це ніяк не слугує виправдовуванням війни, в результаті якої загинули десятки тисяч людей. Дуже активно виступали колишні керівники Бі-бі-сі і Е.Джиллінген. На цей момент більше половини тих, хто брав участь у соціологічних опитуваннях заявляли про помилковість військових дій Британії.

Загострювалась ситуація і в самому Іраку. На початку липня за допомогою ООН було скликано Іракську урядову раду. Це був перший крок до відновлення іракського суверенітету. Але після того, коли 19 серпня 2004 року вантажівка з бомбою убила понад двадцять працівників ООН, включаючи Голову місії ООН в Багдаді, стало зрозумілим, що конфлікт перетворюється в зовсім інше. ООН одразу вивела свій персонал з країни. Це було певним свідомством неспроможності союзників захистити невинних. У Великій Британії на сторінках газет з'являються чисельні інтерв'ю військових високопосадовців про вкрай негативні наслідки війни для країни. Не отримавши повної і достовірної інформації від звітів комісій Хаттона і Батлера, група депутатів парламенту ініціювала створення ще однієї групи впливових парламентарів для вивчення питання політичної складової в прийнятті рішення.

Не зумівши ефективно вирішити питання післявоєнного демократичного відновлення Іраку, правлячі кола Великої Британії намагаються знайти різні варіанти, серед яких розділ країни на окремі автономії, що, зрозуміло, не знаходить підтримки і в самому Іраку. Що

у свою чергу не покращувало міжнародний стан Великої Британії. У середині 2006 року стало очевидним, що іракська кампанія зайшла у глухий кут. Як наголошував сам Т.Блер: «Ми довоювались до патової ситуації» [3, с. 499]. Рішення приєднатись до США в Іраку мало виключно негативний вплив на авторитет Т.Блера. Професор Лондонської школи економіки У.Уолласа висловив таку думку: «Події в Іраку призвели до колапсу британської зовнішньої політики, тому що, з одного боку, Британія погіршила відносини з європейськими країнами, а з іншого – стало зрозумілим, що «особливі відносини» вичерпали себе» [11, р. 53-68]. Саме такі «особливі відносини», на думку багатьох дослідників, «заважають інтересам Британії як в Європі, так і в мусульманських країнах» [12, р. 70-73].

Багато політологів подібну військову підтримку пов'язують виключно з особистим рішенням Т.Блера. Той і собі пояснював свої дії, зокрема, і бажанням впливати на політику США, бо інакше без партнерства дії Білого Дому можуть бути непередбачуваними. Але, хоча під час іракських подій Лондон і намагався вплинути на позицію США, залишаючись в рамках міжнародного права, коли мова йшла про власні принципові інтереси, США завжди обирають одноосібні дії і військову силу. І саме тим, що Т.Блер не зміг вплинути на американського президента пояснюють провал британської політики в Іраку. І це, на думку багатьох спостерігачів, призведе до дистанціювання Великобританії від США. Рух зовнішньої політики Великої Британії від США до Європи на той момент здавався незворотнім.

Під час іракської кампанії і для Сполучених Штатів, і для Великої Британії головним було знищити С.Хусейна і не втратити політичний і військовий вплив. Бо навіть ті іракці, які підтримували знищення режиму Саддама не бажали, щоби йому на зміну прийшов квазіколоніальний режим. Але поступово, навіть для симпатиків вторгнення коаліції, в самому Іраку ставало зрозумілим, що головною метою його, не зважаючи на всі заяви звідусіль, було встановлення контролю над іракською нафтою.

У 2011 році виходить книга Грега Маттита «паливо, що палає», яка містила велику кількість урядових документів під грифом «таємно». Ще в жовтні-листопаді 2002 року, тобто перед початком воєнної кампанії, уряд Великої Британії обговорював з найбільшими нафтовими компаніями перспективи видобування іракської нафти. Ще за п'ять місяців до вторгнення до Іраку баронеса Саймонс, яка займала тоді посаду міністра торгівлі, висловила думку, що британські енергетичні компанії повинні отримати частину величезних нафтогазових ресурсів Іраку у якості нагороди за готовність Т.Блера підтримати американські плани по зміні режиму збройними засобами [13].

6 листопада 2002 року міністерство закордонних справ Великої Британії запросило представників компанії Брітіш Петролеум (BP). У протоколі було записано: «Shell і BP не можуть собі дозволити неотримання долі в Іраку, бо від цього залежить їх довгострокове майбутнє» [14, р. 237].

Фактично все це означало, що вже на кінець 2002 року рішення про зміну режиму в Іраку на Даунінг-Стріт було прийнято. Велика Британія і США небезпідставно побоювались, що Саддам Хусейн може продовжити угоду з французькою нафтовою компанією Total Final Elf. А це у свою чергу перетворило б її на найбільшу нафтову корпорацію, зважаючи на те, що Ірак займає друге місце в світі (після Саудівської Аравії) за покладами нафти. А вже після вторгнення були підписані двадцятирічні контракти, які, з одного боку, стали наймасштабнішими в історії нафтової промисловості, а з іншого – надали значну частину нафтових резервів Іраку саме British Petroleum. Після цього досить важко було сперечатись з тими критиками американо-британського вторгнення, які

наполягали на тому, що головною метою Вашингтона і Лондона було безперервне забезпечення джерела дешевої нафти. Знову ж таки в своїй книзі «Fuel on Fire» Маттінг зауважив: «До війни уряд докладав чималих зусиль, щоби довести, що не зацікавлений в іракській нафті. Але ці документи свідчать про неправдивість цих тверджень. Ми бачимо, що саме нафта була головною стратегічною метою уряду, який вступив у таємну домовленість з нафтовими компаніями» [15, р. 245].

Можливо, тому Т.Блер і в якості прем'єр-міністра і після відставки ніколи не висловлював жалю з приводу рішення взяти участь у військовій операції в Іраку. Про правильність цього рішення він заявив і під час шестигодинного допиту незалежною комісією з розслідування причин початку війни в Іраку. Цю комісію створив у червні 2009 року прем'єр-міністр Гордон Браун під шаленим тиском громадськості і опозиції. Вони вимагали повної інформації про підготовку і проведення вторгнення. Очолив комісію колишній співробітник міністерства в справах Північної Ірландії і експерт з питань розвідки Чилкот. Який, до речі, входив до складу парламентської комісії лорда Батлера. Головним завданням комісії, за словами її очільника, буде «викладення подій для того, щоби можна було зробити висновки на майбутнє» [16, р. 113]. Працювала комісія незалежно від уряду, але за його активної підтримки. І хоча вердикт її ще не відомий, головний висновок і оцінки сьогодні вже очевидні. Позиція Великої Британії під час іракських подій, безумовно, стратегічно себе не виправдала. Дослідники з цього приводу писали: «Доктрина «попереджувального удару» Дж. Буша перемогла концепцію «гуманітарної інтервенції» Т.Блера. Події в Іраку вплинули на репутацію як країни, так і на власну репутацію вже колишнього прем'єр-міністра. Нам важко позаздрити йому, але зрештою кожен обирає свій шлях. А, можливо, і в цьому випадку є сенс згадати Чжоу Еньляя, на якого посилається сам Т.Блер: «Ще надто рано, щоб говорити».

References

1. Straw denies split with US over Iraq. BBC News. 11 october 2001.
2. Toynbee Polly. David Walker. Better or worse? Has Labour Delivered? Bloomsbury. London. 2005
3. Блер Тоні. Шлях – К.: Темпора. 2001.
4. Fairweather, Jack. A war of choice: the British in Iraq 2003-9 / Jack Fairweather. Published: London: Jonathan Cape, 2011
5. Jones, Brian. Failing intelligence: the true story of how we were fooled into going to war in Iraq / Brian Jones. Published: London : Dialogue, 2010
6. Blair Tony. A new generation draws the line. Newsweek. 1999. 19 april.
7. Иракский кризис и становление нового мирового порядка. Сборник материалов. М., 2004
8. Cook Robin / Personal Statement/ The United Kingdom Parliament. 2003. 17 March. Column 726
9. Cook Robin. It was the politicians who took us into war, and not the intelligence services. The Independent. 2003. 8 july
10. Interview with the Observer newspaper, 25 January 2004
11. Wallace William. The collapse of British policy. International Affairs. 2005. v.1
12. Braithwaite Rodric. End of the affairs. Prospects. 2003. May
13. Independent. April. 2011

14. Robinson, Piers, Pockets of resistance: British news media, war and theory in the 2003 invasion of Iraq / Piers Robinson [et al]; with Philip M. Taylor. Published: Manchester; New York Manchester University Press, 2010
15. Muttitt, Greg. Fuel on the fire: oil and politics in occupied Iraq / Greg Muttitt. London: The Bodley Head, 2011
16. Weller, M. (Marc) Iraq and the use of force in international law / by Marc Weller. Published : Oxford ; New York: Oxford University Press, 2010